

ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ЧЛЕНІВ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ

Постановка проблеми. Становлення і розвиток банківської системи України супроводжувалися розробкою та впровадженням національних платіжних систем. Сьогодні в країні функціонують загальнодержавні міжбанківські та внутрішньобанківські системи, які мають задовольняти загальні вимоги, що дозволить ефективно виконувати переказ коштів. Задоволення цих вимог оцінюється як для всієї платіжної системи, так і для окремих її членів. У зв'язку з цим необхідно сформулювати відкриті та зрозумілі підходи до добору учасників, які включатимуть технічні та фінансові параметри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах вітчизняних науковців А.О. Єпіфанова, В.М. Кравця, В.І. Міщенко, А.М. Мороза, І.М. Новака, А.С. Савченка, І.В. Сала, С.Л. Цокола, Д.П. Шкодуна, В.А. Ющенко та ін. поданий ґрунтовний аналіз вимог до технічного забезпечення та засобів захисту інформації. Підходи до оцінки фінансового стану члена платіжної системи малодосліджені, зокрема серед вітчизняних науковців на цьому питанні зупинялася в основному В.П. Страхарчук.

Невирішені раніше частини проблеми. Проблема добору учасників з точки зору врахування усіх вимог до платіжних систем не вирішена в комплексі. Зокрема, майже не описані методи оцінки їх фінансового стану.

Мета статті полягає в аналізі підходів до оцінки фінансового стану членів платіжних систем, можливості їх застосування у виборі учасників платіжних систем та оцінці систем в цілому.

Виклад основного матеріалу. У дослідженнях вітчизняних науковців поданий ґрунтовний аналіз міжбанківських платіжних систем, в т.ч. і з точки зору реалізації основних вимог до них, якими називають економічну ефективність, оперативність, економічність, надійність, безпеку та зручність. Деякі зарубіжні практики вважають за необхідне до вищевказаних вимог додати відкритість та наявність конкуренції [4].

На нашу думку, дотримання цих принципів є актуальним у зв'язку з євроінтеграційним спрямуванням зовнішньоекономічної політики України та прагненням найближчим часом отримати статус країни з ринковою економікою. Розвиток конкуренції дозволить забезпечити потреби всіх учасників, зменшити операційні витрати на виконання операцій переказу коштів. Відкритість для потенційних партнерів підходів до членства та принципів функціонування внутрішньодержавних платіжних систем дозволяє запобігти виникненню складностей в їхній ідентифікації.

Відкритість платіжних систем частково задовольняється документами, які регламентують їх діяльність на державному рівні: Законом України “Про електронний цифровий підпис” від 22 травня 2001 р., Законом України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” від 5 квітня 2001 року № 2346-3, Законом України “Про Національний банк України” від 20 травня 1999 року № 679-14, Законом України “Про захист інформації в автоматизованих системах” від 5 липня 1994 р. № 80/94-ВР. У них враховані окремі вимоги та рекомендації ЄС, які прямо чи опосередковано регламентують функціонування платіжних систем, проте жоден чітко не визначає критерії членства, окрім необхідності отримання ліцензії чи укладання договору із системою на проведення відповідних операцій. Насамперед це зумовлено тим, що НБУ регулює роботу лише систем валових платежів, у яких розрахунки проводяться лише в межах залишку на рахунок, що, з нашої точки зору, суперечить принципу конкурентності.

У більшості зарубіжних платіжних систем критерії членства визначають вимоги до оцінки фінансового стану учасника та забезпечення його необхідними апаратними, програмними засобами обробки й захисту інформації. Підходи до оцінки фінансового стану члена платіжної системи малодосліджені.

Членами платіжної системи в Україні можуть бути юридичні особи, які надають її учасникам послуги щодо переказу за її допомогою [3]. За даними НБУ членами системи електронних платежів станом на 01.07.2005 були 1689 установ, у тому числі: 164 банки; 1462 філії банків; 28 органів Державного казначейства України; 35 установ Національного банку України, членами системи термінових переказів – 12 банків і 173 філії банків [2]. Отже, критерії членства мають визначатися насамперед для банківських установ.

Фінансовий стан, фінансову стійкість, ліквідність та платоспроможність банків досліджували такі українські науковці: О.В. Васюренко, О.В. Дзюблюк, О.Д. Заруба, В.М. Кочетков, А.М. Мороз, Л.Ю. Петриченко, О.О. Примостка, М.І. Савлук, російські вчені: О.І. Лаврушин, О.М. Маркова, Ю.С. Масленичов та багато інших. Їх погляди на методи оцінки фінансового стану значно відрізняються.

Перший підхід ґрунтується на застосуванні коефіцієнтного методу з урахуванням економічних нормативів. Він пропонується більшістю авторів і запроваджений Інструкцією про порядок регулювання діяльності комерційних банків України [1]. Звичайно, членам платіжної системи необхідна достатня ліквідність та платоспроможність, що забезпечує розрахунок за їх зобов'язаннями, адже чинним законодавством передбачена тривалість міжбанківського переказу в межах трьох днів. Проте при цьому актуальним є лише дотримання нормативу миттєвої ліквідності. З іншого боку, оскільки в державі не забороняється існування систем, що діють на чистій основі, їх члени мають розраховувати не лише на наявні кошти, а й на суми, що надійдуть зустрічними платежами.

Нормативи поточної та короткострокової ліквідності можуть бути використані з метою прогнозування фінансового стану учасника. Оскільки загалом у платіжних системах розрахунки проводяться не лише в межах залишку на рахунку, а допускається його перевищення у вигляді овердрафту, овернайтту, нормативи кредитного ризику можуть бути адаптовані для застосування в умовах платіжної системи з урахуванням лише кредитів, наданих в межах системи.

Другий підхід – факторний аналіз. Він теж враховує кілька чинників, переважно два чи три, які проектуються на площині чи в просторі на точку фінансового стану, що є невідомою величиною.

Третім підходом є визначення рейтингу члена платіжної системи. Цей підхід більш комплексний, враховує не лише безпосередньо фінансові, а й людські чинники, такі як: кваліфікація персоналу, менеджмент. З його використанням можливо передбачити виникнення у платіжних системах операційного чи морального ризику. Проте саме при оцінці цих критеріїв можливий суб'єктивний вплив аналітика. Для його нейтралізації необхідно чітко визначити кількісні характеристики виміру чинників.

Бальні оцінки кожного окремого фактора, що застосовується у рейтинговому підході, переважно мають однакові максимальні значення. Тим самим не враховується вага впливу кожного окремого показника на загальний рейтинг учасника платіжної системи. На наш погляд, серед складових системи CAMEL найбільшу питому вагу повинна мати ліквідність, найменшу – капітал.

Четвертий підхід – інтегральна оцінка із застосуванням стохастичного моделювання. При цьому визначається фінансовий стан як сума базових показників, зважених на вагові коефіцієнти, що характеризують важливість кожного з них.

Узагальнимо можливість застосування окремих підходів до оцінки фінансового стану для учасників платіжних систем у таблиці 1.

Основні підходи до оцінки фінансового стану учасників платіжної системи

Підхід до оцінки фінансового стану	Показник			
	Вигляд результату оцінки	Сфера застосування	Можливість прогнозування	Види ризиків, які можливо передбачити
Коефіцієнтний метод	кілька значень	один член системи	ліквідність	кредитний, ліквідності, часовий, за розрахунками
Факторний аналіз	одне значення	один член системи, платіжна система в цілому	фінансовий стан в цілому	кредитний, ліквідності, часовий, за розрахунками, системний
Рейтингова оцінка	кілька значень	один член системи, платіжна система в цілому за середніми показниками	об'єктивні чинники фінансового стану	кредитний, ліквідності, часовий, за розрахунками, системний, операційний, моральний
Інтегральний метод	одне значення	один член системи, платіжна система в цілому	фінансовий стан в цілому	кредитний, ліквідності, часовий, за розрахунками, системний, операційний

Ми вважаємо, що останні два підходи є найбільш прийнятними для адаптації в платіжних системах. З їх допомогою можливо не лише оцінити фінансовий стан членів, а й їх готовність до вступу та відповідність вимогам платіжної системи. Так, включивши до списку чинників (факторів) оцінку стану технічних засобів, системи захисту, з обчисленням комплексного (інтегрального) показника матимемо реальну відповідність принципам добору членів платіжної системи. До того ж, останній підхід, на відміну від попередніх, є динамічним.

Для реалізації рейтингового та інтегрального підходів необхідні спеціальні пакети прикладних програм, найбільш поширеним серед них є табличний процесор Microsoft Excel. Він містить вбудовані функції для визначення вагових коефіцієнтів та засоби оцінки адекватності побудованої моделі.

Маючи ретроспективну інформацію про фактори моделі протягом деякого періоду часу (рекомендується понад 20 значень), можемо побудувати економетричну модель фінансового стану.

$$y = f(x_i),$$

де y – відповідність вимогам платіжної системи;

x_i – значення фактора;
 i – порядковий номер фактора, $i = 1 \dots n$;
 n – кількість факторів.

З використанням створеної моделі та прогнозу чинників прогнозується задоволення вимог окремим членом. Погіршення результату свідчатиме про ймовірність виникнення ризиків, причому не лише для окремого учасника, а й для системи в цілому.

Висновки. За результатами дослідження визначені найбільш оптимальні підходи до добору членів платіжних систем. Вони дозволять організаторам допустити до участі надійні установи, спрогнозувати виникнення проблем у розрахунках та ймовірне виникнення ризиків.

Список літератури

1. Інструкція про порядок регулювання діяльності комерційних банків України від 28 серпня 2001 року № 368.
2. Підсумки роботи системи електронних платежів (СЕП) та системи термінових переказів (СТП) щодо переказу грошей між банками за I півріччя 2005 року // www.bank.gov.ua.
3. Про платіжні системи та переказ грошей в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2346-3 // ВВР. – 2001. – № 29. – С. 137.
4. James F. Dingle. The Elements of the Global Network for large-value Funds Transfers // Bank of Canada Working Paper 2001.01, February, 2001.

Отримано 12.10.2005